

Tiivyyttä vai liikatiiviyttä?

Turhan mutkikkaan sanonnan vastakohta on ilmausten lyheneminen, joka saattaa sekin olla välistä liiallista. Erityisesti otsikoissa ja mainoksissa asiat pyritään sanomaan lyhyesti. Otsikoissa ovat tavallisesti jäljellä ja mainoksissa isoimmalla painetuina vain ydinsanat, joilla enemmän tai vähemmän selvästi koetetaan vangita lukijan mielenkiinto. Tässä kirjoituksessa käytettävä aineisto on pääosin Helsingin Sanomissa julkaistujen mainosten ja lehden otsikoiden kielestä runsaan kuukauden ajalta, lokakuun alkupuolelta marraskuun puoliväliin v. 1980. Otsikoiden kielestä on Viritäjässä kirjoitettu aiemminkin; esim. v. 1972 ilmestyi Jaakko Sivulan kirjoitus »Huomioita otsikkokielen sanoista». Näkökulmamme ovat jonkin verran erilaiset. Sivula tarkastelee ensisijaisesti otsikoille luonteenomaisia sanoja; itse otan puheeksi lähinnä ääritapauksia ja lyhenemiseen vaikuttavia seikkoja.

1. Ilmauksen tavallista rajumpi tyypistäminen on otsikoissa ja mainoksissa ja tietysti muulloinkin tarpeen vaatiessa sallittava, mutta tuloksen täytyy olla tarkoitukseen riittävän selvä ja kielellisesti käypä. Toisinaan ilmauksen lyheneminen kuitenkin on vienyt virheelliseen tai vähintään

rajatapaukseksi luokiteltavaan tulokseen.

Lyhyden tavoittelu on voinut johtaa mm. adjektiiviattribuutin ja pääsanan yhdistelmiin, jotka eivät välitä oikeaa merkitystä; asia täytyisi sanoa pitemmin tai siten mahdollinen epäolennaisempi informaatio jättää pois, jos edelleen halutaan viestin olevan lyhyt. Esimerkkejä:

Uutisessa, jonka otsikkona on »Tanssiaisilla *hyvää rahaa*», kerrotaan hyväntekeväisyystanssiaisilla hankittavan varoja hyvään tarkoitukseen eli Ruskeasuon lapsi-invalidikoulun kerhotoimintaan. Po. *rahaa hyvään tarkoitukseen*. Käytetyn ilmauksen käsittää tarkoittavan lähinnä 'paljon rahaa' (vrt. *hyvät rahat*), mistä ei ole kysymys.

Otsikossa »Sairaita aktivoidaan Kotkassa *kirjallisilla koeluennoilla*» olisi kursivoitu ilmaus parempi sanoa toisin. Uutinen käsittelee kokeilumielessä järjestettyjä luentoja kirjallisuudesta. Adjektiivi *kirjallinen* ei merkityksessä 'kirjallisuutta koskeva' tunnu kuitenkaan luontuvan *luento*-sanana määritteeksi. *Koeluento* taas on vanhastaan merkinnyt 'opetusnäytteeksi (esim. korkeakoulussa) pidettyä luentoa'. Maininta kokeilusta voitaisiin jättää otsikosta haitatta pois, ja kyseinen otsikon kohta voisi siis kuulua *luennoilla kirjallisuudesta* tai *kirjallisuusluennoilla*.

Musiikkiliike ilmoittaa, että tarjolla on »suuri erä *klassillisia kansioita*», kun tarkoitetaan klassista musiikkia sisältäviä kansioita. Sujuvinta olisi kuitenkin sanoa lyhyesti *suuri erä klassista musiikkia*. Jatkossa sitä paitsi mainitaan, montako levyä sisältäviä kansioita tarjotaan.

Ilmauksella *kotimainen hinnantpudistus* halutaan sanoa, että 'kotimaisen pesukoneen hintaa on alennettu'. Attribuutti on kovin odottamattoman pääsanana seurassa. Selvemmin: *kotimaiset pesukoneet halventuneet*.

Yhdyssanat ovat tiivyyteen pyrkivässä kielessä suosittuja (Sivula, mts. 106); niiden avulla ikään kuin luodaan uusia termejä. Mutta tällaisten termien sisällys jää usein sameaksi. Väljempi ilmaisutapa olisi selvempi esim. seuraavissa tapauksissa:

Kirjakauppa kuuluttaa *kirjademokratiaa*. Tarkoitus on sanoa, että 'kaikki ovat tasa-arvoisia ja saavat kirjat yhtä edullisesti'.

Kielemme käytäntö

Samassa mainoksessa on sama ajatus sanottu onnistuneemminkin näin: *Kirjat kaikille edullisesti*.

Huonekaluliikkeestä saa kalusteet *vauhti-hintaan*. Mahdetaanko tarkoittaa 'niin halpaa hintaa, että tavarat menevät kaupaksi tuota pikaa'? Vähemmän vauhdikkaasti mutta paljon selvemmin voisi kalusteita tarjota *kerrassaan halvalla* (t. *huokealla*).

Vaatekaupasta voi ostaa edullisesti *ale-lopun*. Selkeää kieltä olisi *lopun ale(nnus)ta-varat*.

Mitä on *muotiliikunta*? Sitä opetetaan muotiliikunta- ja esiintymiskoulussa, ja sillä tarkoitetaan näköjään *liikuntaa muotiesityksissä*. Sanan luulisi kyllä tarkoittavan ennemminkin 'muodissa olevaa liikunta-muotoa'.

Eräällä automerkillä alkaa »uusi suomalainen *mallivuosi*». Kyseessä on 'toinen vuosi, jolloin Suomen oloihin sovellettu malli on käytössä'; voisi sanoa *suomalainen malli jo toisella vuodella*. Sanan *mallivuosi* luulisi merkitsevän lähinnä 'esimerkillistä vuotta'.

Kun rinnastetaan saman perusosan sisältävät yhdyssubstantiivit, ei perusosaa yleensä mainita kahteen kertaan. Mutta jos pois jää vielä konjunktio *ja*, voi syntyä kummallisia yhdyssanoja. Niinpä kenkäkaupassa voi olla »siro saapikas *pintamokkanahkayhdistelmänä*». Par. *pinta- ja mokkanahan yhdistelmästä*.

Tähänastisissa yhdyssanoissa oli jäänyt merkityksen kannalta tarpeellisia rakenneosia pois. Termimäistä tiivyyttä harrastetaan niinkin, että sanaliitto korvataan yhdyssanalla poistamatta siitä samalla mitään olennaista. Tulos ei silti aina ole sanaliittoa parempi. Esimerkkejä:

Autoa kaupataan kehotuksella »Siirry jatkuvaan *taloudellisuusajoon*». Yhdyssanaa selvempi vaihtoehto on sanaliitto *taloudellinen ajo*. Koko asia olisi tietysti kätevintä sanoa *rupea ajamaan taloudellisesti*.

Tarjolla on *monikäyttö-pöytä-hyllykkö*. Par. *monikäyttöinen pöytä-hyllykkö*. Ilmaustyypin *monikäyttöesine* on kyllä käypä, mutta kun perusosa koostuu rinnasteisista sanoista, määrite voidaan käsittää kuuluvaksi lähinnä vain ensimmäiseen niistä. Tämähän ei

ole tarkoituksena. Lisäksi näin moniosainen yhdyssana on kömpelö.

Asiakkaat toivotetaan tervetulleiksi *9-vuotis-Maxi-syntäreille*. Po. *Maxin 9-vuotispäiville*.

Riisutumpia kuin äskeiset tapaukset ovat seuraavat ilmaukset:

Eräeseen automerkkiin on tehty *suomen-noksia*; tarkoitetaan, että siihen on lisätty tai vaihdettu 'Suomen oloihin soveltuvia varusteita'. Toisessa kohdin sanotaan jo pitemmin, että autossa on »*rungas suomen-nettu* varustelu», mutta hyvältä ei tämäkään ilmaus kuulosta. Sanoja on käytetty tarkoituksellisesti huomion herättämiseksi, mutta tulos on väkinäinen; yleiskielen keskeistä sanastoa ei mainoskielessäkään pitäisi käyttää kuinka mielivaltaisesti tahansa.

Otsikko »Asukkaat haluavat haudata heti Vuotoksen *altaan*» on perin konkreettinen; vertauskuvallinen *haudata* vaatii määritteekseen abstraktia sanaa. Po. – – *allas-hankkeen*.

Otsikko »*Raaka-aineet* yhä laskusuunnassa» taas on kaksitulkintainen. Par. *Raaka-aineiden hinnat yhä laskussa*. Muuten jää epäselväksi, onko kysymys raaka-aineiden hinnasta vai määrästä.

Soittimen nimellä voi metonymisesti tarkoittaa myös kyseisen instrumentin soittajaa. Esim. »*Säkkipillit* marssivat Senaatin-torilla» on yhtä kuin 'Säkkipilliorkesteri marssi – –'. Vaikutelma on kuitenkin koominen, kun samassa lauseessa mainitaan sekä soittajat että soittimet: »Ennen harjoitusten alkua *säkkipillit* kokoontuvat puhaltamaan soittimensa vireeseen.»

Monet otsikot ovat predikaattittomia. *Olla, tulla ja mennä* ja vastaavansisältöiset verbit ovat tavallisimpia pois jätettyjä predikaatteja, mutta myös muut verbit voivat tulla kyseeseen. Pääasia on, että lukija osaa päätellä, mikä predikaatti lauseeseen kuuluu. Aina tulos ei ole kuitenkaan halutunlainen, tai se on vähintään kaksitulkintainen:

Otsikkoon »*Rotilla* naimalupa» sijoittaa ainakin ensi lukemalla predikaatin *on*. Rotat siis voisivat solmia avioliiton. Uutisen sisältö on kuitenkin se, että naimisiin haluavien nuorukaisten on eräällä Länsi-Jaavan seudulla vietävä kyläpäälli-

kölle vähintään 50 rottaa. Otsikko olisi selvempi, jos sanottaisiin vaikkapa *Rotilla saadaan* – – tai *Rottien avulla* – –.

Otsikko »Amerikkalaisprofessori Reaganin voitosta» on hämärä. Se täydentyy helposti yksinkertaisella verbillä *tulla*, mutta tulos on epälooginen. Par. *Amerikkalaisprofessorin mielipide t. kanta* – –.

Otsikko »Oslo työväenpuolue varikkojen taakse» on kovin konkreettinen; kuvittelee puolueen päämajan siirtyvän jonnekin varastoalueen liepeille. Kysymys on kuitenkin Norjaan sijoitettavasta amerikkalaisesta sotakalustosta. Verbi selventäisi otsikkoa jo huomattavasti. Lisäksi olisi syytä täsmentää sanaa *varikko*. Par. – – *kannattaa asevarikkoja*.

Yhteys helpottaa kyllä huonojenkin lyhennösten ymmärtämistä mutta ei tee niitä silti hyväksyttäviksi. Otsikot ja ilmoitusten iskusanat osuvat lehdestä ensimmäisinä silmiin. Siksi niissä käytetyt ilmaukset voivat tarttua erityisen helposti yleiseen kielenkäyttöön. Itseään kunnioittavan lehden odottaisi huolehtivan omien tekstiensä kieliasusta, ja niin odottaisi tekevän myös itseään kunnioittavan ilmoittajan; tuskinpa virheelliset sanonnat ovat ilmoittajan omaltakaan kannalta tarkoituksenmukaisia.

2. Tehtävässä onnistuneilta tuntuvat toisaalta monet lähinnä mainoksissa käytetyt lyhennökset, jotka eivät ole mahdollisia kovin asiallisessa tekstissä mutta kylläkin eräissä tyyllilajeissa. Tarkoitus selviää niissä riittävän hyvin jäljellä olevasta ilmauksen osasta. Tavoitteena ei ilmeisesti ole aina niinkään lyhyys kuin samalla syntyvä erikoinen vaikutelma, joka valtaa lukijan huomion. Tavallinen lukija ei luultavasti tiedosta vaikutelman syytä. Tekstin laatijoiden ajatuksia on vaikea arvata; epäonnistuneet lyhennykset vaikuttavat kuitenkin usein tahattomilta, onnistuneet tahallislilta. Joka tapauksessa sanontojen sorvaaminen vaatii hyvää vivahteiden tajua.

Seuraavissa tapauksissa on ilmaistu onnistuneesti adjektiiviattribuutilla ja pääsanalla asia, joka normaalisti sanotaan pitemmin: »*Viisas raha ostaa Anttilasta*» eli

'Viisaasti rahaa käyttävä ihminen – –'. Vaatetusliikkeet toivottavat *laadukasta* tai *tyylikästä syksyä* ja *talvea* myydessään 'laadukkaita tai tyylikkäitä syys- ja talvivaatteita'. Haluatteko viettää *lentävän viikonlopun* tai *viikon?* Silloin pitää lähteä 'kyseisen ajan kestäväälle matkalle, johon kuuluu edestakainen lento'. Hotellissa taas on tarjolla »iloinen *tanssiva viikonloppu*» eli 'viikonloppupaketti, johon kuuluu ravintolailta'. Kalusteliikkeessä on *hyvänahkaisin tarjous*, ts. 'parasta nahkaa oleva sohvakalusto tarjoushintaan'.

Seuraavassa on muutamia lyhentymästä syntyneitä käteviä yhdyssanoja: *Lomasuomi* (paremmin *Loma-Suomi*)-niminen esite kertoo lomanviettomahdollisuuksista Suomessa. *Mitta-alesta* tai *mittapäivinä* saa miesten mittapukuja edullisesti. *Käteismarraskuu* on yhtä kuin 'marraskuun käteistoalennus'. *Sysshohde* on 'helmiäspitoinen syysmeikki'.

Pääsana saattaa jäädä pois attribuuttirakenteesta. Voimme hankkia piristykseksemme *kevätpastelleja* eli 'pastellivärisiä vaatteita'. Mainoksen mukaan »*Kappelia* [ts. ravintola Kappelin yleisöä] tansittaa marraskuussa trio se ja se».

Vastaavasti yhdyssanasta voi jäädä pois perusosa. Siten on mahdollista virkistäytyä »*Rantasipin talvessa*», eli 'talvilomalla Rantasipissä' tai ostaa »*Finmatkojen kesä*» eli 'kyseisen matkatoimiston kesämatka'.

Kaksi lausetta voidaan yhdistää siten, että pintarakenteessa on vain toisen predikaatti. Maalikauppa houkutteli *sivelemään* jouluksi kotiin uutta *viihtyisyyttä*. Ts. 'kun sivellään maalia eli maalataan, koti tulee viihtyisämmäksi'. Palaverihotelli kehottaa: *Soi ttele hyödyksesi*. Eli suurin piirtein: 'kannattaa soittaa (ja tehdä tilaus); hotellin palvelut ovat edullisia'.

Jotkut mainosten vaillinaiset lausahdukset ovat kaksimielisiä; yhteys kyllä purkaa kaksiselitteisyyden. »*Etelän aurinkoon*» on joko 'Matkustakaa etelään' tai 'Ostakaa vaatteita etelänmatkalle'. Lauseen »*Koko perhe talveen*» sisällöksi voidaan käsittää toisaalta '– – siirtyä talveen' ja toisaalta '– – hankkii talvivaatteet'.

Kielemme käytäntö

3. Myös vakiintuneessa käytössä olevat ilmaukset saattavat olla kirjaimellisesti ottaen epätäsmällisiä, lyhentyneitä. Asia on niin itsestään selvä, että emme helposti kiinnitä siihen huomiota. *Mustavalkoinen televisio* ei ole 'päältäpäin mustavalkoinen vastaanotin' vaan 'mustavalkoisen kuvan välittävä vastaanotin'. Saatamme kirjoittaa *sinisellä kuulakynällä*, joka on tarkemmin sanoen 'sinimusteinen kuulakärkikynä'. Sanomme *lukea Mika Waltaria*, kun kysymys on 'Mika Waltarin teoksista'.

Monet ilmaukset ovat nähtävästi kulu- neet ajan mittaan lyhyemmiksi. Kun kuulemme ne tarpeeksi usein, emme käsitä asiaa enää kirjaimellisesti vaan jäljellä olevan ilmauksenosan merkitys laajentuu. Kehityksen edetessä voi eri ihmisten kielitaju siten olla joissakin kohdin eri kannalla. Esim. termi *mustavalkoinen televisiolupa* 'mustavalkoisen television hallussapitolupa' on rakenteeltaan samanlainen kuin *sininen kuulakynä* mutta kielitajuni mukaan kuitenkin kömmähdyks. Jotkut tilapäiset lyhen- nökset kuolevat tietysti omaan mahdotto- muuteensa, mutta käyttökelpoisimmat niistä ja välistä muutkin alkavat vallata itsel- leen elintilaa.

Luonnollista on, että pitempi ilmaus lyhenee helpommin kuin lyhyempi. Esim. *talvipopliini* 'talvipopliinitakki' tuntuu olevan askelen lähempänä pääsyä asiatyyliin kuin *popliini* 'popliinitakki'. Sanomme normaalisti *rautakauppa* emmekä elliptisesti *rauta*; sen sijaan lyhentyneet yhdyssana *K-rauta* on aivan käypä.

Mahdollista on myös, että jonkin tarkoitteen nimi otetaan heti käyttöön jonkin ver- ran epätäsmällisenä. Ei siis sanota tarkoitteesta kaikkea mahdollista vaan jotain sitä luonnehtivaa. Tarpeen vaatiessa voimme käyttää *palvelevaa puhelinta* eli soittaa 'puhe- linnumeron, josta saa keskusteluapua'. *Metsäradio* on ollut 'metsäyöntekijöille tarkoitettu radio-ohjelma'.

Jonkinvertainen toistokaan ei ole sanot- tavalle juuri haitaksi; sen sijaan ilmauksen liiallinen tyypistyminen vaikeuttaa viestin perillemenoaa. Yhdeksi häiriytyneen kom- munikaation tunnusmerkiksi on esitetty se, että viestinnästä jätetään pois olennaisia

osia, siis luotetaan toisten ajatuksenluku- kykyyn. Mutta toisaalta onnistunut sanon- nan lyhentäminen voi olla tehokastakin viestintää. Elämä olisi liian hankalaa, jos kaikki asiat pitäisi ilmaista täydelli- sesti.

Kaija Metsä-Heikkilä